

משנת המקוריות האקטואלית והאחדות הכוללת¹

עיונים במשנת הראי"ה

ד"ר חיים ליפשיץ / ירושלים

לעילוי נשמת בר-בראכרעא דסכהו הגדול, שבשמו נקרא —
רבי אברהם יצחק רענניקוק ז"ל.

מקוריות כיצד?²

רבנו הגדול, שר התורה וענק המחשבה הישראלית, מרן אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל, ינק ממבועי תורת ישראל ושאב ממקורותיה מלוא חפנים. הוא המשיך את שלשלת-הזהב של מחשבת-ישראל לכל צורותיה³.

ברם, מקוריותו כפולת משמעויות היא.

מקורות הנצח, שנבעו בקרבנו, שאבו תוספת כוח מהמקוריות האישית שלו. הוא חזר ומיזג בנשמתו ובמשנתו זרמים ביהדות, הנראים לכאורה שונים זה מזה, דברי-התורה וחזיונות-הנבואה, נתיבות-ההלכה ושביילי-האגדה והדרוש, פשט-הנגלה וריזי-הנסתר, (ובמיוחד תורת האר"י מצפת וגוריו). זרמי ה"שכל" וה"רגש" שבהגות הישראלית, (ובפרט משנתו של ר' יהודה הלוי ומהר"ל מפראג), הפרושים ובעלי המוסר ומשנת-חסידים (חב"ד, גור ועוד) — כל אלה התמזגו בתוכו — באחדות פנימית — לסינתזה צרופה. הם הפכו לחטיבה אחת, שבה מתמזגות המקוריות התורתית-ישראלית והתופעה הגשמית-האישית רבת-

1. פרק מספר על "הראי"ה קוק ובני דורו".
2. ע' ד"ר י. ולפסברג — "איש המקוריות" (אזכרה לנשמת הראי"ה קוק, ערוך ע"י הרב י"ל פישמן (מימון), ירושלים תרצ"ז—צ"ח, מחלקה א' דברי הרב, עמ' רלט—רמז).
3. ע' "ציוני המקורות", המתאימים כמראה מקום הלשונות המובאים בתלמוד ומדרשים ובמאה עשרים ספרי קבלה ומחקר ל"אורות הקודש"—חלק א', "חכמת הקודש", שנערכו ע"י הרב דוד כהן (עמ' תקצה—תרמ), ו"מפתח לפסוקים מן התנ"ך ולתפלות ופיוטים" (ע"מ תרמג—תרס), וכן ע' בכמה משאר ספרי הרב, כגון: "מראה מקומות ל"אורות" (עמ' קעג—קפד), שנערכו ע"י הרב צבי יהודה הכהן קוק ועוד.

הרבדים והמיוחדת במינה, כפי שהיא מתבטאת בספריו "אורותיו"; "אורות הקודש", "אורות התשובה", "אורות התורה", "אורות ישראל" וכו'.
 נוסף לכך, שלמשנת הרב מפגשים — בידועים ובלא יודעים — במהלכי המחשבה העולמית-הקדומה והמודרנית — מאפלטון ועד ברגסון, ובזרמי הפסיכולוגיה של זמננו. הוא אף טרח להבין במדעים המדויקים ושיטותיהם החדשות (כמו למשל, בשיטת אינשטיין, או בתופעה של קרני-פרוינהופר, שהרב מזכירם במפורש בכתביו). מלבד מה שהוא מזכיר מפעם לפעם בדבריו, ענינים מדעיים, הוא חיבר בצעירותו ספר מיוחד (שעודנו בכתובים), אשר כינהו בשם "מורה נבוכים חדש", ספר זה מוקדש ליחסיה-גומלין שבין הדת והמדע, באור היהדות.

ברם, גם ענינים אלה נושאים עליהם במשנתו את צביונו האישי⁴.

אקטואליותו כיצד?

אמנם, מקוריותו של הרב נתמזגה באקטואליותו. הרב חתר לפגישה ישירה עם בעיות-דורנו בעולם מסוכסך ומסובך זה, — עולם של מלחמות ותהפוכות ושל משברי רוח וכלכלה. במיוחד, היה נתון לבעיות ישראל של זמננו — בתהליכיו הקטביים — של ריכוז ופיזור, של תחיה וטמיעה, של אמונה וכפירה, של פעילות ותחיה.

הוא לא התחמק מ"דו-שיח" עם אישים, מייצגי זרמים רוחניים וחברתיים שונים, ואף הציע פתרונות, או, לפחות, סימן דרכים לפתרונות של ממש — לבעיות הסבוכות של נבוכי הדור — צעיריו וחלוציו, ולבעיות תנועת התחיה וישוב ארץ ישראל.

אמנם, האקטואליות והמקוריות של הרב לא היו גדורות ותחומות זו מזו, לא כי, אלא היי-עולם וחיי-שעה, בעיות-הנצח ונושאים אקטואליים של ימינו ושל עמנו וארצנו דבוקים במשנתו יחדיו, ושאלות התקופה משתקפות באור הנצח, ואף להיפך, הגיונות-הנצח של תורתנו מסתברות יותר מתוך ידיעת בעיות-הדור. תשובות הרב לבעיות אלו מיזגו את הפתרונות לצרכי הזמן במכלול תפיסת-התורה והמחשבה הישראלית המקורית. ניתן להגדיר, שהאקטואליות במשנתו של הרב היא אקטואליות מקורית.

4. ע' על אישיותו הכוללת של הרב במסתו של ר' א"מ ליפשיץ — "הרב" ("אזכרה", מחלקה א', עמ' קעא-קעב).

במובן זה, הרי משנתו של הרב קוק היא גם פראגמטית-חינוכית, מסכת מחנכת לבני-הדור.

כוללות-משנתו כיצד?

בנסותנו להשיב על שאלה זו, אנו נרתעים לאחור, מכיון שאף אילו ניתן היה לנו להרחיב את יריעות-דברינו, לא היינו מספיקים, ואף אין זו מלאכה קלה בכלל לפרש את משנתו, שחזון והגות, נגלה ונסתר כרוכים בה יחדיו. אם תרצה להגדיר את משנתו הפילוסופית של הראי"ה קוק במונח קצר וקולע, הרי ייתכן, שנכנה אותה בשם משנת "האחדות הכוללת" (כשם אחד ממאמריו הגדולים ב"אורות הקודש")⁵.

משנת הרב חובקת עולמות עליונים ותחתונים. היא חודרת לעולמו הקטן של האדם, לנבכי-עומק-נפשו, על כל קמטיה וקמטי-קמטיה, ירידותיה ועליותיה, קרעיה ואיחוייה, — וכל זה באמנות פסיכולוגית דקה שבדקה, שקשה למצוא דוגמתה בספרות העולמית והישראלית.

ומאידך גיסא, הרי בהגותו של הרב — העולם הגדול וכנסת ישראל בארץ ישראל, עולם הזה ועולם הבא נושקים אהדדי.

פאנאינטיאיזם

משנת האחדות האלהית הכוללת היא בחינת "הכל בא-לוהות", שיטה זו תואמת את השקפתם של חז"ל, "שהוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו", ו"מלא כל הארץ כבודו", וכפסוק המקובל במשנת חב"ד "אין עוד מלבדו", והיינו כלשון מקובלים וחסידים: הוא ממלא כל עלמין וסובב כל עלמין. בהבדל עצום מהשיטה הפאנטיאיסטית, ש"הכל הוא אלהות", אפשר לכנות את שיטתו של הרב בשם "פאנאינטיאיזם" (היינו: "פאן" — הכל; "אינטיאוס" — בא-לוהים). תוספת מלתי-יחס זו "אין" ביונית, או "ב" בעברית, מהוה, כמובן, שינוי מהפכני רב-משמעות.

הראי"ה מסביר ש"הרעיון, שכל ההויה כולה היא ענין האלהות ואין עוד דבר לגמרי מבלעדי ד', הוא מענג את הלב מאד"⁶. ו"מהיחוד העליון אנו באים אל אחדות העולם והתולדה האנושית, שיסודה התנועה וההשגחה...

5. "אורות הקודש", חלק א "חכמת הקודש", כרך ב, מאמר ג, "האחדות הכוללת".

6. הראי"ה קוק שם, עמ' ת.

בהתאגדות הכללית, שמרכזה — האדם, הכלול במעלות
ההכללה⁷.

שיר מרובע

משנת האחדות הכוללת של הרב, המלמדת אותנו על הקשרים
האורגניים-ההדדיים — של האדם, האומה, האנושות והעולם —
אפשר שהיא שנויה במרוכז בפרק מפורסם ב"אורות הקודש", שהוכתר בשם
"שיר מרובע":

"יש שהוא שיר נפשו, ובנפשו הוא מוצא את הכול, את מלוא
הסיפוק הרוחני במילואו.

ויש שהוא שיר האומה, יוצא הוא מתוך המעגל של נפשו הפרטית...
והוא מתדבק באהבה עדינה עם כללותה של כנסת ישראל, ועתה הוא שר
את שיריה, מיצר בצרותיה ומשתעשע בתקוותיה, הוגה דעות עליונות וטהורות
על עברה ועל עתידה, וחוקר באהבה ובחכמת לב את תוכן-כוחה הפנימי.

ויש אשר עוד תתרחב נפשו, עד שיוצא ומתפשט מעל גבול ישראל, לשיר את
שירת האדם⁸. רוחו הולך ומתרחב בגאון כללות האדם והודו צלמו, שואף אל
תעודתו הכללית ומצפה להשתלמותו, וממקור חיים זה הוא שואב את כללות-
הגיונותיו ומחקריו, שאיפותיו וחזיונותיו.

ויש אשר עוד מזה למעלה ברוחב יתנשא, עד שמתאחד עם כל היקום כולו,
עם כל הבריות, ועם כל העולמים, ועם כולם אומר שירה: זה הוא העוסק בפרק
שירה בכל יום, שמובטח לו, שהוא בן העולם הבא.

ויש אשר עולה עם כל השירים הללו ביחד באגודה אחת, וכולם נותנים
את קולותיהם, כולם יחד מנעימים את זמריהם, וזה לתוך זה נותן לשד
וחיים...

שירת הנפש, שירת האומה, שירת האדם, שירת העולם —
כולן יחד מתמוגגות בקרבו בכל עת ובכל שעה, והתמימות¹⁰ הזאת
במילואה עולה היא להיות שירת קודש, שירת איל, שירת
ישראל¹¹.

7. הרב דוד כהן — "מערכת חכמת הקודש" מבוא ל"אורות הקודש" ("סיני" חוברת טו—סו,
ירושלים, אלול-תשרי, תש"ג).

8. "הוא" — כאן: האדם היחיד.

9. "האדם" — כאן משמע: "האדם הכללי" — האנושות.

10. "התמימות" — היינו "השלימות".

11. מאמר "האחדות הכוללת" הג"ל, פרק ל', עמ' תנה—תנט.